

QARABAĞ KİTABXANALARI VƏ ERMƏNİ VANDALİZMİ

Əlizadə NƏCƏFOV,

Dini Qurumlarla İş üzrə

Dövlət Komitəsinin Ağcabədi bölgəsi
üzrə şöbə müdiri, tarix üzrə fəlsəfə doktoru,
elizade.necefov@bk.ru

Xülasə. Məqalə Qarabağın erməni silahlı birləşmələri tərəfindən işğalı zamanı bu ərazidə mövcud olmuş kitabxanaların və kitab fondunun erməni vandalizminə məruz qalaraq məhv edilməsinə həsr olunmuşdur. Mədəniyyətimizin tərkib hissəsi olan Qarabağ kitabxanalarının, xüsusilə, işğala məruz qalmış ərazilərdə yaranma tarixi, XX əsrin 70-80-ci illərində həyata keçirilmiş Mərkəzləşdirilmiş Kitabxana Sistemlərinin təşkili, inkişafı və onların formalaşması, işğaldan əvvəlki və sonrakı vəziyyətinin müqayisəli təhlili və perspektivləri araşdırılmışdır.

Məlum olmuşdur ki, bu bölgədə hələ XIX əsrin sonu-XX əsrin əvvəllərində rayon mərkəzi kitabxanaları, onlardan da əvvəl mövcud olmuş şəxsi kitabxanalar əsasında rayon kütləvi kitabxanaları fəaliyyət göstərmişdir. Bölgənin inzibati cəhətdən rayonlaşdırılması zamanı mövcud kitabxanalar əsasında ayrı-ayrı rayonlarda Mərkəzləşdirilmiş Kitabxana Sistemləri yaradılmışdır.

Bu məqalədə bütün əraziləri və yaşayış məskənləri tamamilə işğala məruz qalmış Şuşa, Laçın, Kəlbəcər, Xocalı, Qubadlı, Zəngilan, Cəbrayıl rayonları ilə yanaşı, ərazisinin çox hissəsi işğalda olmuş Füzuli, Ağdam və Qazax rayon Kitabxana Sistemlərindən də bəhs edilmişdir.

Məqalədə həmçinin otuz ilə yaxın dövrdə, məcburi köçkünlük illərində kitabxana sistemlərinin çətin şəraitdə müxtəlif ərazilərdə fəaliyyətinə, kitab fondu, əməkdaşları, oxucuları, kitab verilməsi və digər məsələlərə də diqqət yetirilmişdir.

AÇAR SÖZLƏR: Qarabağ, işğal olunmuş ərazilər, Qarabağ kitabxanaları, Mərkəzləşdirilmiş Kitabxana Sistemi, oxucularla iş, kitab fondu, məhv edilmiş kitabxanalar, kitabxana işinin tarixi, kitabxanaların bərpası.

Ализаде Наджафов
БИБЛИОТЕКИ КАРАБАХА И АРМЯНСКИЙ ВАНДАЛИЗМ

Резюме. Статья посвящена уничтожению библиотек и книжного фонда, существовавших в этом районе во время оккупации Карабаха армянскими вооруженными силами, подвергшихся армянскому вандализму. История библиотек Карабаха, которые являются неотъемлемой частью нашей культуры, особенно на оккупированных территориях, организация, развитие и становление централизованных библиотечных систем, осуществленных в 70-х и 80-х годах 20 века, сравнительный анализ и перспективы ситуации до и после оккупации были исследованы.

Таким образом, было изучено, что в конце 19 века и начале 20 века в этом регионе действовали районные центральные библиотеки и районные публичные библиотеки существовавшие до них на основе частных библиотек. В ходе административного

районирования области в отдельных регионах на базе существующих библиотек были созданы Централизованные библиотечные системы.

В этой статье, помимо Шушинского, Лачинского, Кельбаджарского, Ходжалинского, Губадлинского, Зангиланского, Джебраильского районов, все территории и населенные пункты которых были полностью оккупированы, упоминались также библиотечные системы Физулинского, Ağdamского и Газахского районов которых большая часть территорий находилась под оккупацией.

Также в статье уделено внимание работе библиотечных систем в сложных условиях в разных районах на протяжении почти тридцати лет, в годы вынужденного переселения, книжному фонду, сотрудникам, читателям, книгораспространению и другим вопросам.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: Карабах, оккупированные территории, библиотеки Карабаха, централизованная библиотечная система, работа с читателями, книжный фонд, разрушенные библиотеки, история библиотечной работы, восстановление библиотек.

Alizade Najafov
KARABAKH LIBRARIES AND ARMENIAN VANDALISM

Summary. The article is dedicated to the destruction of the libraries and book fund subjected to Armenian vandalism that existed in this area during the occupation of Karabakh by the Armenian armed forces. The history of Karabakh libraries, which are an integral part of our culture, especially in the occupied territories, the organization, development and formation of the Centralized Library Systems implemented in the 70s and 80s of the 20th century, comparative analysis and perspectives of the situation before and after the occupation were investigated.

Thus it was studied that, in the late 19th century and early 20th century, the regional central libraries and regional public libraries on the basis of the private libraries that existed before them were operating in this region. During the administrative regionalization of the region, Centralized Library Systems were created in separate regions on the basis of existing libraries.

In this article, in addition to Shusha, Lachin, Kalbajar, Khojaly, Gubadli, Zangilan, Jabrayil districts, which all territories and settlements were completely occupied, library systems of Fuzuli, Ağdam and Gazakh districts which most of the territories were under occupation were also mentioned.

The article also paid attention to the operation of library systems in difficult conditions in different areas during nearly thirty years, during the years of forced displacement, book fund, employees, readers, book distribution and other issues.

KEY WORDS: Karabakh, occupied territories, Karabakh libraries, Centralized Library System, work with readers, book fund, destroyed libraries, history of library work, restoration of libraries.

Qarabağ bölgəsi tarixin bütün dövrlərində Cənubi Qafqazda sivilizasiyanın mərkəzi olmuşdur. Otuz ildən artıq dövrdə Ermənistanın işğalı altında qalan Qarabağda mədəni-maarif

ocaqları, tarixi-dini abidələrimizlə yanaşı, fondunda milyon nüsxələrlə kitab xəzinəsi olan Mərkəzləşdirilmiş Kitabxana Sistemləri də məhv edilmişdir. İlk hesablamalara görə, erməni terrorçuları tərəfindən işğala məruz qalmış Qarabağda fondunda 4.6 milyon kitab olan 927 kitabxana məhv olunmuşdur [1, s.66].

Təqribi hesablamalar göstərir ki, bu kitabxanalar məhv edilərkən Azərbaycanda kitabxana informasiya quruculuğuna 20 milyon 815 min ABŞ dollarından artıq maddi ziyan vurulmuşdur.

Bir qədər yaxın keçmişə nəzər salsaq, görürük ki, Qarabağda çar Rusiyası dövründə və sovetləşmənin ilk illərindən başlayaraq yaradılan kütləvi mədəni-maarif ocaqları içərisində kitabxana quruculuğunun da özünəməxsus yeri olmuşdur. Şəxsi kitabxanalarla yanaşı, ilk kütləvi kitabxanalar arasında dövrün mövcud siyasi hakimiyyəti tərəfindən açılan məktəblərin nəzdində olan kitabxanalar və ailə kitabxanaları da əsas yer tutmuşdur.

Qafqazın mədəniyyət mərkəzi olmuş Şuşa şəhərində fəaliyyət göstərən poetik məclislərin ("Məclisi-üns" və "Məclisi-fərəmuşan") üzvlərinin köməyi ilə tanınmış ziyalılar Xurşidbanu Natəvan və Mir Möhsün Nəvvab tərəfindən o dövrün zəngin şəxsi kitabxanaları yaradılmışdır [2, s.9].

XIX əsrin sonu-XX əsrin əvvəllərində Qarabağda yaranan kitabxanalar əsasən əhalinin savadsızlığının ləğvinə və maariflənməsinə xidmət edirdisə, XX əsrin birinci yarısından etibarən Qarabağın ayrı-ayrı yaşayış məskənlərində belə kitabxana şəbəkələri genişlənməyə başlamış və əksər insanlar kitabxana xidmətlərindən istifadə etmək imkanına malik olmuşlar.

XX əsrin 70-ci illərində keçmiş sovetlər birliyində, o cümlədən Azərbaycanda mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemləri və onların filiallarının yaradılmasına başlandı. Qarabağın işğala məruz qalmış ərazilərində kitabxanaların mərkəzləşdirilməsi 1976-cı ildə Laçında, Kəlbəcərdə və Zəngilanda, 1977-ci ildə Şuşada, 1978-ci ildə Füzulidə, 1979-cu ildə Ağdamda, 1980-ci ildə Qubadlıda və 1983-cü ildə Cəbrayılda başa çatmışdır [3, s.12]. Yaranmış vəziyyətlə əlaqədar olaraq, yəni Qarabağın işğalından sonrakı illərdə 2011-ci ildə Xocalıda, 2014-cü ildə isə Xocavənddə Mərkəzləşdirilmiş Kitabxana Sistemi (MKS) yaradılmışdır.

İşğalaqədərki dövrdə Şuşa MKS-i 1 mərkəzi kitabxana, 2 şəhər və 17 kənd filialı, eləcə də uşaq və gənclər kitabxanalarını əhatə etmişdir. Şuşada ilk şəhər kitabxanası 1897-ci ilin fevral ayında açılmışdır [2, s.9]. Əsası M.M.Nəvvab tərəfindən qoyulan kitabxana-qiraətxana isə əsasən şəhər ziyalılarına xidmət etmişdir. Həmçinin M.M.Nəvvab özünün litoqrafiya - daş mətbəəsində Qarabağ şairlərinin və yazıçıların əsərlərini çap etmişdir. Kitabxanaların yaradılmasında xan qızı Natəvanın oğlu Mehdiqulu xanın, dövrün tanınmış maarifçisi, həkimi Kərim bəy Mehmandarovun da xidmətləri olmuşdur. Sovet hakimiyyətinin ilk illərində M.M.Nəvvabın yaratdığı kitabxananı oğlu Miriş Ağa İbrahimzadə işlətməmişdir. Bundan bir qədər sonra Şuşa şəhərində əlavə 2 kitabxana, şəhər və uşaq kitabxanaları da fəaliyyətə başlamışdır.

Şuşa rayon Mərkəzləşdirilmiş Kitabxana Sistemi 1977-ci ilin may ayında yaradılmışdır [4, s.170]. Şuşa MKS ilk yaradılarda 1 mərkəzi kitabxananı, 1 şəhər kitabxanasını və 17 kənd kitabxana filialını əhatə etmişdir. Sonralar əhali sayının artması, oxucu tələbatının çoxalması nəticəsində yeni şəhər, uşaq və gənclər filiallarının açılmasına da zərurət yaranmışdır. 1991-ci ilin məlumatına görə, rayon MKS-də işçilərin sayı 103 nəfər, kitabxana fondunun ümumi həcmi 200 min nüsxə, oxucularının ümumi sayı isə 10 min nəfərdən çox olmuşdur. 1992-ci il may ayının 8-də erməni silahlı qüvvələrinin Şuşanı işğal etməsi nəticəsində rayon MKS-in kitab fondu tamamilə məhv edilmişdir. İşğal zamanı rayon ərazisindəki 32 kitabxana və bu kitabxanalarda saxlanılan qədim əlyazma kitabları, o cümlədən 200 min nüsxədən artıq

çap məhsulu yandırılaraq məhv edilmişdir. Kitabxanaların dağıdılması nəticəsində dövlətə 1 milyon 106 min manat həcmində ziyan vurulmuşdur.

Şuşa rayon MKS-i 1993-cü ildən Bakı şəhəri, N.Nərimanov rayonunun Təbriz küçəsi, 2 saylı binanın zirzəmisində yerləşir. Hazırda MKS-in şəbəkəsində oxuculara xidmət şöbəsi, metodika və bibliografiya şöbəsi, komplektləşdirmə və kitab işləmə, informasiya resursları, uşaq şöbəsi, kitabxana-bibliografiya proseslərinin avtomatlaşdırılması şöbələri fəaliyyət göstərir. Cari ilin yekunlarına görə, Şuşa MKS-in fondunda 40235 nüsxə ədəbiyyat var [5, s.3]. MKS-in işçilərinin sayı 52 nəfərdir. Onlardan 11 nəfəri ali, 35 nəfəri orta ixtisas təhsillidir. Oxucularının sayı 12 min nəfərdən artıqdır. İşğaldan əvvəl 21 filialı var idi, indi isə 12 filialla fəaliyyət göstərir. Hazırkı vəziyyətdə oxuculara kitab verilişi 14065 nüsxə olmuşdur [5, s.4].

Ağdamda 1907-ci ildən ictimai kitabxana əhaliyə xidmət etmiş və nəhayət, ərazilərin rayonlaşdırılması dövründə, yəni 1930-cu ildə rayonda kütləvi kitabxanalar fəaliyyətə başlamışdır. Ağdam rayon MKS isə 1979-cu ildə yaradılmışdır. Onun tərkibində 1 mərkəzi kitabxana, 1 gənclər kitabxanası və 107 filial olmuşdur. Erməni işğalı ərəfəsində MKS-in fondunda 69996 nüsxə kitab, kitabxananın 72130 oxucusu və 9 şöbəsi olmuşdur. İşğaldan sonra Ağdam MKS 2010-cu ilə kimi Bakı Dövlət Universitetinin yataqxanalarının birinin zirzəmisində yerləşmişdir. 2010-cu ildən isə kitabxana öz fəaliyyətini rayonun Quzanlı qəsəbəsində davam etdirir. Hazırda MKS-in 50 filialı fəaliyyət göstərir. MKS-in fondunda 132070 nüsxə kitab var. Cari ilin ilk aylarında oxucuların sayı 12815 nəfərə çatmış və kitab verilişi 68658 nüsxə olmuşdur. Kitabxananın 170 işçisi var. Onlardan 11-i ali ixtisas, 80-i orta ixtisas, 79 nəfər isə orta təhsillidir. Hazırda Ağdam MKS-in 6 şöbəsi var. Kitabxana oxuculara xidmətə tam yararlıdır və xüsusi binada yerləşir. Onun xidmət otaqları, geniş oxu zalı, 250 nəfərlik tədbir zalı var və internet avadanlıqları ilə kifayət qədər təchiz olunmuşdur [6, s.8].

Laçın rayonunda kütləvi kitabxanalar 1948-ci ildə açılmışdır. 1976-cı ildə Mərkəzləşdirilmiş Kitabxana Sistemi yaradılmışdır. İşğaldan əvvəl Laçın MKS 14 şöbəni, 1 uşaq kitabxanası, 2 şəhər kitabxanası, 1 mərkəzi kitabxananı və 115 kənd filialını özündə birləşdirmişdir. MKS və onun kənd filiallarının kitab fondunda 843 min nüsxə kitab, 160 min qəzet, 120 min nüsxə digər çap məhsulları olmuşdur. 1992-ci ilin may ayında Laçın rayonu işğal olunduqdan sonra Laçın rayon MKS və onun kənd filiallarının bütün əmlakı işğal zonasında qalmışdır. Bunun nəticəsində kitabxanaya 174 milyon manat ziyan dəymişdir. 1992-ci ilin may ayından etibarən Laçın rayon MKS-i və onun filialları çətinliklərə baxmayaraq, respublikamızın 23 rayonunda öz fəaliyyətlərini bərpa etmişlər. Laçın rayon MKS-i Ağcabədi rayon Taxtakörpü qəsəbəsində kifayət qədər uyğunlaşdırılmış binada fəaliyyət göstərir. Hazırda onun fondunda 241 min 780 nüsxə ədəbiyyat var. MKS-in 72 kənd filialı öz işini uğurla davam etdirir. Cari ilin ilk aylarında oxucuların sayı 21500 nəfərə çatmış və kitab verilişi 102500 nüsxə olmuşdur [7, s.3].

Qarabağın qədim mədəniyyət mərkəzlərindən biri də **Füzuli** rayonuudur. Rayonda kütləvi kitabxana 1946-cı ildə təşkil olunmuşdur. Rayon və kənd kitabxanalarının bazası əsasında 1978-ci ildə Mərkəzləşdirilmiş Kitabxana Sistemi yaradılmışdır. İşğaldan əvvəl xüsusi binada yerləşən MKS-in 1 rayon mərkəzi və 89 filialı fəaliyyət göstərmişdir. Bu kitabxanaların fondunda 97000 nüsxə ədəbiyyat olmuşdur. 2010-cu ildən MKS köçkünlər üçün Füzuli rayonunun ərazisində tikilmiş 1 saylı Zobcuq qəsəbəsində yerləşir. Rayonda 1 MKS və onun 46 filialı fəaliyyət göstərir. Bu kitabxanaların fondunda 56066 nüsxə kitab var. Cari ilin ilk aylarında kitabxanaların 5582 nəfər oxucusu olmuşdur. Kitabxananın kadr potensialı 177 nəfərdən ibarətdir. Onlardan 19 nəfər ali, 72 nəfər orta ixtisas, digərləri isə orta təhsillidirlər.

İşğal nəticəsində Füzuli rayonunun kitabxanalarına, təqribi hesablamalara görə, 1 milyon 889 min manat həcmində maddi ziyan dəymişdir [8, s.2].

Zəngilan rayonunda kütləvi rayon kitabxanası 1933-cü ildən fəaliyyətə başlamışdır. Mərkəzləşmə isə 1976-cı ildə başa çatmışdır. Həmin vaxt 1 rayon mərkəzi, 3 şəhər, 1 qəsəbə və 65 kənd kütləvi kitabxanası birləşdirilərək Zəngilan Mərkəzləşdirilmiş Kitabxana Sistemi yaradılmışdır. MKS-in fondunun ümumi həcmi 490 min nüsxə ədəbiyyat və digər çap məhsullarından ibarət olmuşdur. Oxucularının sayı 20 min nəfər təşkil etmişdir. 1993-cü ildə erməni işğalı nəticəsində 1 mərkəzi, 3 şəhər, 1 qəsəbə və 65 kitabxana filialı məhv edilmiş, burada saxlanılan nadir kitablar talan edilmişdir. İşğaldan əvvəl MKS və filiallarında 158 nəfər işçi heyəti olmuşdur. Kitabxana 2010-cu ildən Bakı şəhəri, Nərimanov rayonu, H.Məmmədov küçəsi, 11 saylı ünvanda fəaliyyət göstərir. Zəngilan MKS-in nəzdində 6 şöbə var. Kitabxana fəaliyyət göstərdiyi müddətdə respublika üzrə keçirilən tədbirlərə qoşulmuş, bayram günləri, anım günləri, milli-mənəvi dəyərlərlə bağlı tədbirlərdə iştirak etməklə yanaşı, əhatə etdiyi ərazidə oxuculara müntəzəm xidmət göstərmişdir. Hazırda fondunda olan 14650 nüsxə ədəbiyyatla 2550 nəfər oxucuya xidmət edir. Kitabxananın 7 ali, 18 nəfər orta ixtisas və 5 nəfər orta təhsilli olmaqla 25 işçisi var. İşğal nəticəsində Laçın rayonunun kitabxanalarına 1 milyon 660 min manat maddi ziyan dəymişdir [9; 10].

Cəbrayıl rayonunun mərkəzində və digər yaşayış məntəqələrində kütləvi kitabxanalar XX əsrin 30-cu illərindən fəaliyyət göstərməyə başlamışdır. Rayonda Mərkəzləşdirilmiş Kitabxana Sistemi 1983-cü ildə yaradılmışdır. Ermənistanın işğalına qədər 1 rayon mərkəzi kitabxanası, 1 rayon uşaq kitabxanası, 1 şəhər kitabxanası və 75 kənd kitabxana filialı fəaliyyət göstərmişdir. Bu kitabxanaların fondunda olan 352400 nüsxə kitab və digər çap məhsulları ermənilər tərəfindən işğal zamanı yandırılaraq məhv edilmişdir. İşğaldan əvvəl rayonun kitabxanalarında 150-dən çox işçi fəaliyyət göstərmişdir. İşğaldan sonra MKS və onun 30 filialının işi tədricən bərpa edilmişdir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 01 iyul 2004-cü il tarixli 298 sayılı Sərəncamına əsasən, MKS Biləsuvar rayonu ərazisində cəbrayılı məcburi köçkünlər üçün istifadəyə verilmiş qəsəbələrdə tikilmiş müasir tipli, avadanlıq və mebel dəstləri ilə təmin edilmiş kitabxana binalarına köçürülmüşdür. Hazırda Cəbrayıl rayon MKS-i Biləsuvardakı 6 sayılı qəsəbədə fəaliyyət göstərir. Onun 22 filialı var. Kitab fondu 78500 nüsxə, daimi oxucularının sayı 5397 nəfər, kitab verilişi isə 23500 nüsxə olmuşdur. MKS-in 42 işçisi var, onlardan 5 nəfər ali, 15 nəfər orta ixtisas, digərləri isə orta təhsillidirlər. MKS və onun filiallarında həyata keçirilən müxtəlif tədbirlərin şəbəkəsi genişləndirilir, oxuculara xidmətin yaxşılaşdırılması, fondun zənginləşdirilməsi və kitabxana işçilərinin ixtisasının artırılması sahəsində tədbirlər davam etdirilir [11, s.10].

Kəlbəcər rayonu tarixi Qarabağ ərazisində ən qədim və ərazisinə görə ən böyük yaşayış məskənlərimizdən biridir. XIX əsrin sonu-XX əsrin əvvəllərində Kəlbəcər rayonunda da ictimai və şəxsi kitabxanalar yaradılmışdır. 1947-ci ildə Kəlbəcərdə rayon kitabxanası və kənd kitabxanaları əhaliyə xidmət göstərmişdir. Rayonda mövcud olan bu kitabxanalar əsasən Mərkəzləşdirilmiş Kitabxana Sistemi 1976-cı ildə təşkil olunaraq xidmətə başlamışdır. Kəlbəcərdə işğaldan əvvəl MKS və onun 119 filialı mövcud idi. Bu kitabxanaların fondunda 480 min nüsxə ədəbiyyat var idi. Həmçinin 261 işçi çalışırdı.

Kəlbəcərin işğalından sonra, yəni 1993-cü ildən indiyədək rayon MKS-i və onun 80 filialı əsasən Gəncə şəhərində və respublikanın digər 7 rayonunda fəaliyyət göstərir. MKS-in fondunda 105115 nüsxə çap məhsulları var. Bu kitabxanalar 10300 nəfər oxucuya xidmət edir.

Kitabxanaların işçilərinin sayı 231 nəfərdir, yəni işğaldan əvvəlki illə müqayisədə 30 nəfər azdır. Onlardan 27 nəfər ali, 40 nəfər orta ixtisas, qalanları isə orta təhsilli işçilərdir [12, s.5].

Qarabağdakı erməni vandalizmi nəticəsində məhv edilmiş kitabxanalardan biri də **Qubadlı** rayon Mərkəzləşdirilmiş Kitabxana Sistemidir. Qubadlı rayonunda kütləvi kitabxana hələ 1936-cı ildən fəaliyyət göstərmişdir. Qubadlı rayon MKS-i isə mərkəzi rayon və kənd kitabxanalarının əsasında 1980-cı ildə təşkil olunmuşdur. İşğala kimi olan dövrdə rayonda 812 min kitab fondu olan 1 MKS, 1 uşaq kitabxanası və 84 filialı mövcud idi. Filiallarla birlikdə MKS-in 21000 oxucusu var idi. Qarabağın işğalından sonra kitabxana Sumqayıt şəhərindəki “28 may” adlı Mədəniyyət evində yerləşir. Kitab fondu 25000 nüsxə, oxucularının sayı isə 4200 nəfərdir. İşğaldan əvvəl işçilərinin sayı 128 nəfər olsa da, hazırda 23 nəfərdir. Onlardan 4-ü ali, 14-ü orta ixtisas, 5-i isə orta təhsillidir. Son illərdə kitabxanada müxtəlif mövzularda 185 kütləvi tədbir həyata keçirilmişdir. Kitabxanada elektron kataloqdan da istifadə edilir. Hazırda elektron kataloqa 19780 nüsxə kitab yerləşdirilmişdir. Kitabxanada 5 şöbə fəaliyyət göstərir və bütün şöbələri kompüter avadanlıqları ilə təchiz edilmişdir [10, s.11].

Qarabağın ən qədim yaşayış məskəni olan **Xocalı** şəhərində ilk dəfə 1969-cu ildə kütləvi kitabxana yaradılmışdır. İşğala qədər Xocalı rayonunun azərbaycanlılar yaşayan şəhər və kəndlərində ümumilikdə 29 müstəqil kitabxana fəaliyyət göstərmişdir. 2011-ci ildə fəaliyyəti zəif olan 15 kitabxana birləşdirilərək Mərkəzi kitabxana və 14 kitabxana filialı yaradılıb. Mərkəzi kitabxana 2011-ci ildən Goranboy rayonunun Aşağı Ağcakənd qəsəbəsində fəaliyyət göstərir. Hazırda Xocalı rayon MKS-in tərkibinə 1 mərkəzi kitabxana və 11 kitabxana filialı daxildir, 47266 nüsxə kitab fondu var. Daimi oxucuların sayı 2067, işçilərin sayı isə 44 nəfərdir. İşçilərindən 27 nəfəri MKS-də, 17 nəfəri isə kitabxananın filiallarında fəaliyyət göstərir. Onlardan 7 nəfərin ali, 11 nəfərin orta ixtisas, digərləri isə orta təhsili var [13, s.1].

Xocavənd rayonu qədim zamanlardan azərbaycanlıların Qarabağda əsas yaşayış məskənlərindən biridir. XX əsrin əvvəllərindən başlayaraq ərazidə kütləvi və şəxsi kitabxana-qiraətxanalar fəaliyyət göstərmişdir. Xocavənd rayonu Azərbaycan Respublikasının 26 noyabr 1991-ci il tarixli, 279-XII sayılı Qanununa əsasən DQMV ləğv edilərək, Martuni və Hadrut rayonlarının azərbaycanlılar yaşayan kəndlərinin bazası əsasında yaradılmışdır. Bu rayon mərkəzlərinin tərkibində olan, azərbaycanlılar yaşayan 12 kənddə kütləvi kitabxanalar mövcud idi. Xocavənd rayonunda MKS 2014-cü ildə yaradılmışdır. Hazırda MKS-in 4 filialı fəaliyyət göstərir. Kitabxananın fondunda 47107 nüsxə ədəbiyyat var. Oxucuların sayı 16 min nəfərə yaxındır. 26 nəfər işçisi var, onlardan 4-ü ali, 8-i orta ixtisas, 14-ü isə orta təhsillidir [14, s.3].

Əraziləri erməni silahlı birləşmələri tərəfindən işğal edilmiş rayonların MKS-ləri ilə yanaşı, bölgədə mövcud olan Xankəndi Pedaqoji İnstitutunun kitabxanası, yüzlərlə ümumtəhsil məktəbinin, orta ixtisas təhsili verən texnikum və peşə məktəblərinin kitabxanaları da tamamilə dağıdılmışdır. Bundan başqa, Qarabağda mövcud olan 67 məscidin hər birinin əzsaylı, lakin çox qiymətli kitab fondu, qədim əlyazmaları və dini kitabları olan kitabxanaları da məhv edilmişdir.

Bunu da qeyd edək ki, Ermənistanın Azərbaycana silahlı təcavüzü nəticəsində təkcə işğalda olan ərazilərdəki MKS-ə deyil, həmçinin respublikanın bir neçə digər cəbhəyanı rayonunun kitabxanalarına da maddi ziyan vurulmuşdur. Belə ki, işğal zamanı Tərtər rayonunun 26, Ağcabədi rayonunun 1 və Qazax rayonunun 10 kitabxanası ermənilər tərəfindən tamamilə məhv edilmişdir.

Qarabağ kitabxanaları məcburi köçkünlük illərində, çətin şəraitdə olsalar da, əhaliyə kitabla xidmət işinin təşkilində bacarıqları qədər çalışmışlar. Mərkəzləşmiş kitabxana sistemlərinin

və onların filiallarının fondlarını yenidən təşkil etmişlər. İşğal nəticəsində kitabxanaların təkə fondu məhv edilməmiş, həmçinin bu kitabxanaların əməkdaşları arasında şəhid olanlar, iş yerini itirənlər də çox olmuşdur. İşğal nəticəsində məcburi köçkün düşmüş həmin insanlar 10 MKS, 370 filialı və onların fondundakı 787789 nüsxə çap məhsulu ilə 133361 nəfər oxucuya xidmət göstərir. Bu Mərkəzləşdirilmiş Kitabxana Sistemlərinin birlikdə 995 nəfər işçisi var.

Zəfər ilə başa çatmış 44 günlük Vətən müharibəsi nəticəsində Qarabağ bölgəsi erməni işğalından azad edilmişdir. Artıq iki ildir ki, Qarabağda bərpa və abadlıq işlərinə başlanılmışdır. Rayonlarda fəaliyyət göstərən MKS-lərin gələcək bərpası və inkişafı Azərbaycan dövlətinin, xüsusilə də ölkə prezidenti, Ali Baş Komandan İlham Əliyevin diqqət mərkəzində olan prioritet sahələrdən biridir.

ƏDƏBİYYAT

1. Süleymanov E., Süleymanov V. Ermənistanın Azərbaycana qarşı silahlı təcavüzü və işğalın ağır nəticələri. Bakı: 2013, 176 s.
2. Nəcəfov Ə.Ş. Azərbaycan Respublikası Dağlıq Qarabağ Muxtar vilayətində kitabxana işinin tarixi (1923-1988). Tarix üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiya. Bakı: 2000, 195 s.
3. Azərbaycanda kitabxana işinin mərkəzləşdirilmə məsələləri. Bakı: ADU, 1986, 78 s.
4. Nəcəfov Ə.Ş. Azərbaycan Respublikası Dağlıq Qarabağ Muxtar vilayətində kitabxana işinin tarixindən (1923-1990). Bakı: 2000, 332 s.
5. Şuşa MKS-in 2022-ci ilin birinci rübünə aid cari hesabatı, 5 s.
6. Ağdam MKS-in 2022-ci ilin birinci rübünə aid cari hesabatı, 9 s.
7. Laçın MKS-in 2022-ci ilin birinci rübünə aid cari hesabatı, 3 s.
8. Füzuli MKS-in 2022-ci ilin birinci rübünə aid cari hesabatı, 11 s.
9. Zəngilan MKS-in 2022-ci ilin birinci rübünə aid cari hesabatı, 8 s.
10. Qubadlı MKS-in 2022-ci ilin birinci rübünə aid cari hesabatı, 11 s.
11. Cəbrayıl MKS-in 2022-ci ilin birinci rübünə aid cari hesabatı, 10 s.
12. Kəlbəcər MKS-in 2022-ci ilin birinci rübünə aid cari hesabatları, 6 s.
13. Xocalı MKS-in 2022-ci ilin birinci rübünə aid cari hesabatları, 2 s.
14. Xocavənd MKS-in 2022-ci ilin birinci rübünə aid cari hesabatları, 3 s.